

Warisan Persembahan Hadrah di Utara Semenanjung Malaysia: di Sebalik Pengekalan Tradisi dan Perubahan

BITARA

Volume 7, Issue 2, 2024: 1-16
© The Author(s) 2024
e-ISSN: 2600-9080
<http://www.bitarajournal.com>
Received: 22 February 2024
Accepted: 1 March 2024
Published: 16 March 2024

[*The Legacy of Hadrah Performance in Northern Peninsular Malaysia: Preservation of Tradition and Change*]

Mohamad Luthfi Abdul Rahman^{1*}, Nadiatul Shakinah Abdul Rahman¹
& Ain Nurani Abdul Majid²

1 Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia, 11800 USM, Pulau Pinang, MALAYSIA.
E-mail: luthfi@usm.my;

2 Fakulti Pembangunan Manusia, Universiti Pendidikan Sultan Idris, 35900, Tanjung Malim, Perak, MALAYSIA.

*Corresponding Author: luthfi@usm.my

Abstrak

Hadrah merupakan salah satu persembahan yang terkenal di Utara Semenanjung Malaysia iaitu di negeri Perlis, Kedah sehingga ke Selatan negeri Perak. Hadrah boleh digolongkan dalam kategori persembahan rakyat atau *folk performances*. Tradisi persembahan ini diperturunkan daripada satu generasi kepada satu generasi secara lisan dan tanpa sebarang kaedah formal. Oleh demikian, makalah ini akan mengkaji empat kumpulan Hadrah iaitu Kumpulan Hadrah Setia Jaya, Kumpulan Hadrah Sungai Setar, Kumpulan Hadrah Seri Pauh dan Kumpulan Hadrah Sri Mawar. Kajian ini menggunakan kaedah lapangan dan wawancara di beberapa kampung di Perlis dan juga di Selama, Perak. Objektif utama mengkaji persembahan ini adalah untuk mendokumentasikan keunikan-keunikan yang terdapat dalam persembahan tersebut dan yang keduanya adalah untuk melihat sejauh mana kumpulan Hadrah yang ada sekarang masih memegang erat tradisi persembahan ini seperti zaman-zaman kegemilangannya sebelum ini. Salah satu elemen penting yang ingin dibahas dalam makalah ini ialah tentang lagu-lagu yang dipersembahkan dalam Hadrah. Berbeza dengan persembahan-persembahan rakyat yang lain, lagu-lagu asal hadrah ini agak pelik dan aneh bahasanya. Malah hampir keseluruhan maksudnya tidak difahami. Walau bagaimanapun, sehingga hari ini lagu-lagu ini masih dimainkan walaupun terdapat usaha kumpulan-kumpulan tersebut mengubahsuainya dan mencipta lagu-lagu baru yang bertemakan kehidupan masyarakat semasa. Oleh itu sangat penting untuk mengkaji secara mendalam mengapa lagu-lagu asal itu masih dikekalkan dan pada masa yang sama mengapa pula terdapat usaha-usaha untuk mencipta lagu baru? Adakah ini merupakan petanda awal bahawa tradisi asal Hadrah itu mula mengalami perubahan dalam jangka masa yang panjang? Penelitian ini akan berpandukan kepada beberapa ciri dan prinsip yang digariskan oleh Mohd Taib Osman (1975 dan 1984) dan beberapa sarjana lain berkaitan tradisi lisan. Kajian ini signifikan kerana Hadrah merupakan suatu bentuk tradisi lisan yang berkemungkinan berhadapan risiko kepupusan. Oleh itu sebarang usaha pengkajian dan pendokumentasian adalah penting untuk memastikannya kekal lestari.

Kata kunci: Hadrah, Tradisi Lisan, Lagu, Pengekalan dan Perubahan

Abstract

Hadrah is one of the famous performances in the North of Peninsular Malaysia, which is in the state of Perlis, Kedah to the South of the state of Perak. Hadrah can be classified in the category of folk

performances. The tradition of this performance is handed down from one generation to another orally and without any formal method. Therefore, this paper will examine four Hadrah groups, namely Kumpulan Hadrah Setia Jaya, Kumpulan Hadrah Sungai Setar, Kumpulan Hadrah Seri Pauh and Kumpulan Hadrah Sri Mawar. This study uses field methods and interviews in several villages in Perlis and in Selama, Perak. The main objective of studying this performance is to document the uniqueness found in the performance and the second is to see the extent to which the current Hadrah group still holds tightly to the tradition of this performance as in its previous glory days. One of the important elements to be discussed in this paper is about the songs performed in Hadrah. It is different from other folk performances, these original Hadrah songs and language are quite strange. In fact, almost the whole meaning is not understood. However, until today these songs are still played despite the efforts of the groups to modify them and create new songs with the theme of current community life. Therefore, it is very important to study deeply why the original songs are still maintained and at the same time why there are efforts to create a new song? Is this an early sign that Hadrah original tradition began to undergo changes over a long period of time? This research will be guided by some characteristics and principles outlined by Mohd Taib Osman (1975 and 1984) and some other scholars related to oral tradition. This study is significant because Hadrah is a form of oral tradition that is likely to face the risk of extinction. Therefore, any research and documentation efforts are important to ensure it remains sustainable.

Keywords: Hadrah, Oral Tradition, Song, Preservation and Change

Cite This Article:

Mohamad Luthfi Abdul Rahman, Nadiatul Shakinah Abdul Rahman & Ain Nurani Abdul Majid. (2024). Warisan Persembahan Hadrah di Utara Semenanjung Malaysia: di Sebalik Pengekalan Tradisi dan Perubahan [The Legacy of Hadrah Performance in Northern Peninsular Malaysia: Preservation of Tradition and Change]. *BITARA International Journal of Civilizational Studies and Human Sciences* 7(2): 1-16.

Pengenalan

Terdapat sarjana yang mengkategorikan Hadrah sebagai salah satu persembahan kesenian Islam. Pandangan tersebut mungkin disebabkan persembahan ini dikatakan asal usulnya daripada Arab Parsi. Malah lirik lagunya yang turut terselit kalimah-kalimah Arab yang memuji kemuliaan Nabi Muhammad S.A.W. memungkinan persembahan ini dikategorikan sedemikian (Mohd Taib Osman, 1984).

Hadrah pada asasnya terdiri daripada nyanyian, paluan gendang/rebana, jenaka dan juga tarian. Jumlah ahli kumpulan keseluruhannya dianggarkan 15 orang termasuk pemain gendang dan rebana, penari dan rasuk (pelawak). Penyanyi pula adalah bergilir-gilir dalam kalangan pemain gendang dan rebana tersebut. Secara ringkasnya Hadrah dimulakan dengan paluan gendang dan rebana dengan beberapa lagu pembukaan yang mengalu-alukan kedatangan tetamu dan penonton. Kemudiannya lagu-lagu Hadrah akan dipersembahkan. Penari-penari akan memulakan tarian semasa lagu dinyanyikan. Namun, yang menjadi bahan ketawa penonton adalah apabila *rasuk* mulai masuk ke pentas dan mengganggu penari tadi. Rasuk berperanan untuk menyebabkan penari tersebut tersilap langkah tarian dan menimbulkan gelak ketawa penonton. Hampir kesemua kumpulan ini mempunyai format dan formula yang hampir sama dalam persembahan mereka. Mungkin yang membezakannya adalah saiz gendang, gaya pakaian penggiatnya dan juga mungkin adanya penambahan lagu-lagu yang lebih sesuai dengan zaman semasa.

Dalam konteks kajian dan penyelidikan ilmiah, Hadrah agak kurang mendapat perhatian pengkaji sebagaimana kajian tentang Mak Yong, penglipur lara, wayang kulit dan sebagainya. Setakat yang ditemui terdapat kajian di peringkat Ijazah Sarjana dan juga kajian-kajian yang diterbitkan dalam bentuk buku. Antaranya kajian yang dilakukan oleh Rejab F.I (2009 dan 2011). Tulisannya banyak mendeskripsikan tentang asal-usul dan corak persembahan Hadrah di negeri Perlis. Tulisannya itu turut menampilkan tokoh dan penggiat Hadrah Perlis. Selain itu terdapat juga kajian yang dilakukan oleh Lailan Machfrida Mohd Nurdin Lubis (1996) di peringkat sarjana. Beliau membuat perbandingan persembahan Hadrah di Malaysia dan juga Indonesia. Kajian beliau menekankan Hadrah itu sebagai suatu bentuk kesenian Islam kerana lirik-liriknyanya dan persembahan yang dilakukan ketika ada acara keagamaan. Kajian yang hampir sama pernah juga dilakukan oleh Agus Iswanto (2015) dalam sebuah makalah jurnal apabila beliau mengetengahkan kedudukan hadrah sebagai selingan dalam ritual-ritual agama di Lampung Barat, Indonesia. Manakala tulisan oleh Muhammad Zaid Daud dan Mohammad Shahrul Nizam Abd Wahid (2019) dalam Jurnal *Sains Humanika* memperlihatkan fungsi-fungsi lagu hadrah untuk mendidik, menasihati serta menyindir masyarakat untuk kebaikan. Tulisan mereka tertumpu kepada persembahan hadrah di Sarawak. Selain itu, tulisan-tulisan ringkas dan bergambar tentang Hadrah turut disumbangkan oleh peminat-peminat seni ini melalui portal-portal maya.

Walaupun bagaimanapun, fokus kajian tentang Hadrah dalam makalah ini adalah berbeza. Makalah ini tidak berhasrat untuk menghuraikan Hadrah itu secara deskriptif, tetapi lebih kepada menampilkan keunikan-keunikan dan menjadikan hadrah ini istimewa dan berbeza daripada persembahan lain yang seumpamanya. Keunikan inilah yang menjadi daya penarik dalam Hadrah sejak zaman silam hingga ke hari ini. Malah ada juga keunikan ini yang boleh menimbulkan pelbagai persoalan dan kemusykilan lain yang perlu diteroka lebih mendalam oleh sarjana yang lain untuk menemukan jawapannya. Antaranya ialah berkaitan lagu-lagu asal yang dinyanyikan dalam Hadrah. Lagu-lagu ini agak aneh bahasanya dan juga tidak difahami maksudnya walaupun di kalangan penggiatnya yang ada sehingga hari ini. Namun demikian lagu tersebut tetap dipertahankan dan terus dinyanyikan. Isu ini sangat menarik untuk dibahaskan dengan tuntas dan terperinci. Suatu jawapan perlu diperoleh untuk memastikan punca lagu ini dipertahankan. Selain itu, di samping pengkalan tersebut penggiat hadrah juga turut menyelitkan lagu-lagu baru dalam bahasa Melayu dengan tema-tema kehidupan masyarakat. Hal ini juga perlu dibincangkan untuk menentukan apakah faktor penciptaan lagu baru tersebut dan adakah suatu masa nanti lagu baru ini akan menggantikan keseluruhannya lagu-lagu asal Hadrah?

Oleh yang demikian, untuk menjawab kepada beberapa isu tersebut maka makalah ini akan dibataskan dan difokuskan kepada beberapa penggiat dan kumpulan Hadrah. Penggiat ini dipilih daripada negeri Perlis dan juga utara Perak. Pemilihan tokoh penggiat ini adalah didasarkan kepada mereka yang masih aktif dan juga tokoh Hadrah yang pernah terkenal suatu masa dahulu di kalangan masyarakat setempat. Antara kumpulan yang dikaji ialah Kumpulan Hadrah Seri Pauh Perlis, Kumpulan Hadrah Sri Mawar Perlis, Kumpulan Hadrah Setia Jaya Perlis dan sebuah kumpulan daripada utara negeri Perak iaitu Kumpulan Hadrah Sungai Setar, Selama.

Metode dan Bahan Kajian

Secara umumnya kajian ini bersifat kualitatif. Kaedah kajian lapangan dan wawancara telah digunakan sepenuhnya untuk tujuan penulisan makalah ini di samping beberapa buah buku sebagai rujukan sampingan dan sandaran teori. Kajian lapangan telah dilakukan di beberapa buah kampung di Perlis dan juga sebuah kampung di Selama Perak. Berikut adalah kumpulan dan penggiat utama Hadrah yang dijadikan informan utama dalam penulisan makalah ini.

Tokoh pertama yang dipilih untuk kajian ini ialah Mahmud Bin Hashim atau lebih dikenali sebagai Pak Saidin, 65 tahun. Beliau mengetuai Kumpulan Hadrah Setia Jaya. Kumpulan ini bertapak di Kampung Nisam, Bintang Perlis. Kumpulan Setia Jaya agak terkenal kerana banyak membuat persembahan dan juga Pak Saidin sendiri telah dianugerahkan Penggiat Seni Budaya Perlis 2015 (lihat BERNAMA.com). Pak Saidin masih aktif membuat persembahan di sekitar negeri Perlis dan juga di seluruh Malaysia. Malah beliau juga kerap mengadakan persembahan di universiti-universiti tempatan. Hasil wawancara yang dilakukan pada 14 Nov 2015, kumpulan Pak Saidin ini boleh bertahan kerana beliau telah awal-awal lagi melatih anak dan cucu beliau dalam persembahan Hadrah. Menurut beliau, kumpulannya kini sudah ada pelapis peringkat muda dan juga kanak-kanak.

Kumpulan beliau juga antara yang mendapat perhatian dan undangan kerajaan negeri untuk membuat persembahan dalam acara-acara penting melibatkan tetamu kenamaan. Malah Kumpulan Hadrah Setia Jaya juga sering menerima kunjungan pensyarah dan pelajar-pelajar daripada universiti tempatan untuk membuat tinjauan dan penyelidikan. Suasana persekitaran rumah beliau juga mampu menarik perhatian peminat dan pengkaji kerana beliau dirikan pentas Hadrah dalam kawasan halaman rumahnya. Beliau menyusun atur alat muzik dengan kemas di atas pentas tersebut serta terjaga rapi dan bersih. Secara tidak langsung memberi gambaran bahawa penggiat ini merupakan seorang yang benar-benar serius dan halus dalam minatnya terhadap persembahan Hadrah.

Informan kedua pula ialah seorang tokoh penggiat Hadrah di Selama, Perak (lihat lampiran). Penulis pernah mendengar tentang wujudnya kumpulan Hadrah yang terkenal suatu masa lalu di kawasan tersebut. Melalui beberapa tinjauan dan pencarian akhirnya menemui seorang penggiat Hadrah yang sudah cukup tua. Beliau yang dimaksudkan ialah Awang Kechik Bin Jusoh. Beliau berasal dari Sg Setar, Rantau Panjang Selama Perak. Beliau kini berusia 79 tahun. Dahulunya beliau merupakan ketua Kumpulan Hadrah Sg Setar, Selama. Suatu masa lalu kumpulan ini sangat aktif membuat persembahan di kawasan Selama terutamanya ketika majlis-majlis keramaian dan perkahwinan. Namun ketika usianya yang lanjut ini beliau tidak lagi aktif membuat persembahan. Kumpulan ini masih lagi membuat persembahan di bawah pimpinan saudara maranya yang lain. Menurut informan ini (wawancara 6 Disember 2015), terdapat juga beberapa kumpulan Hadrah lain yang masih membuat persembahan. Ada yang dipimpin oleh bekas anak muridnya dan juga dipimpin oleh guru-guru sekolah yang berminat dengan seni persembahan tersebut.

Walau bagaimanapun, hasil tinjauan yang dilakukan kumpulan ini tidak seaktif kumpulan Hadrah di Perlis. Mereka agak jarang mendapat ruang dan peluang untuk membuat persembahan di pentas yang lebih besar dan terbuka. Sehingga hari ini mereka masih membuat persembahan hanya di majlis-majlis perkahwinan apabila diundang. Agak sukar menentukan

punca kepada keadaan sedemikian, namun faktor galakan dan pendedahan yang kurang mungkin menyebabkan kumpulan ini agak tidak dikenali umum, tambahan pula lokasinya agak jauh di pedalaman negeri Perak. Melihat kepada keadaan semasa kumpulan ini, adalah dibimbangi kumpulan ini akan ‘mati’ sekiranya keadaan tidak segera diperbaiki. Walau bagaimanapun kumpulan ini masih tetap mempunyai keistimewaan yang mampu menarik perhatian umum jika benar-benar diketengahkan.

Kumpulan Hadrah Seri Pauh pula diketuai oleh Encik Bakar Bin Mohammad ataupun lebih dikenali dengan nama Pak Anjang. Kumpulan hadrah ini merupakan sebuah kumpulan dari turun temurun keluarga. Kesemua ahli kumpulan ini mempunyai pertalian darah. Selain golongan tua, kumpulan hadrah ini juga disertai oleh anak-anak muda dalam lingkungan tujuh sehingga lapan belas tahun iaitu cucu dan saudara mara mereka sendiri.

Kumpulan ini terdiri daripada beberapa orang penari, pemain gendang dan seorang kanak-kanak yang memegang watak peran. Gerak tari penari kumpulan ini diajar sendiri oleh isteri Pak Anjang. Beliau merupakan seorang penari yang begitu mahir dan sering dipanggil oleh Jabatan Kesenian dan Kebudayaan Perlis untuk mengajar gerak seni tarian kepada anak-anak muda yang berminat. Walaupun kumpulan ini diberi nama Kumpulan Hadrah Seri Pauh, ahli kumpulan ini bukan semuanya terdiri dari penduduk Kampung Sri Pauh Perlis, namun dari kampung lain. Pengasas kumpulan ini iaitu Pak Anjang sendiri tinggal di Felda Rimba Mas, Padang Besar Utara. Berpegang semangat dan minat yang tinggi terhadap persembahan ini, setiap hujung minggu mereka akan berkumpul beramai-ramai di Kampung Sri Pauh untuk melakukan latihan.

Akhir sekali ialah Kumpulan Hadrah Sri Mawar yang juga bertapak di Perlis. Kumpulan ini diketuai oleh Encik Sabu Bin Bakar. Beliau sudah berusia 74 tahun. Kumpulan ini hanya terdiri beberapa orang pemain gendang. Ahli-ahli Kumpulan Hadrah Sri Mawar ini semuanya adalah kaum lelaki. Mereka tidak mempunyai penari dan watak peran. Menurut Encik Sabu, ahli-ahli kumpulan mereka terdiri dari pelbagai kampung di negeri Perlis seperti Kampung Tok Kaya, dan pelbagai kampung lagi di Arau. Selalunya kumpulan ini akan mendapat undangan untuk melakukan persembahan di majlis-majlis perkahwinan dan majlis-majlis yang kecil sahaja.

Sekiranya kumpulan ini mendapat undangan untuk melakukan persembahan di mana-mana majlis, mereka akan berkumpul untuk melakukan latihan. Kadang-kala ahli-ahli kumpulan lain akan turut serta ketika latihan. Oleh itu, mereka sering bertukar-tukar lagu dan juga saling mempelajari lagu-lagu baru. Kebanyakan ahli-ahli kumpulan ini sudah berusia dalam lingkungan 50 sehingga 80 tahun. Mereka semua menyertai kumpulan hadrah ini kerana minat yang mendalam di samping rasa bangga terhadap warisan nenek moyang mereka.

Kerangka Konseptual

Persembahan Hadrah tergolong dalam genre *folklore* ataupun tradisi lisan. Dundes (1965) telah mencirikan bahawa *folklore* itu merupakan suatu bentuk kesenian atau warisan sekelompok masyarakat yang diperturunkan daripada generasi terdahulu secara lisan. Lebih khusus lagi Hadrah ini menepati ciri-ciri *folklore* dalam kategori *folk performances* atau persembahan rakyat. Sarjana tempatan pula seperti Mohd Taib Osman (1975) mengkategorikan persembahan

sedemikian sebagai Tradisi Lisan yang bersifat perlakuan (persembahan nyanyian, muzik dan tarian).

Dalam perbincangan dan analisis makalah ini, pandangan daripada sarjana *folklore* dari Indonesia akan dijadikan sebagai dasar analisis untuk memperlihatkan perubahan yang boleh berlaku dalam sesuatu warisan *folklore* itu dan dalam konteks ini ialah perubahan yang boleh berlaku dalam persembahan Hadrah tersebut. Danandjaja (1984) dalam bukunya yang bertajuk *Folklore Indonesia: Ilmu Gosip, Dongeng dan Lain-lain* telah memberikan beberapa ciri dan prinsip umum sesebuah *folklore* itu dengan jelas. Ciri-ciri yang dihuraikan sarjana ini merangkumi aspek bentuk, cara sebaran, sifat, penerimaan, fungsi dan juga milikan. Namun salah satu ciri yang diungkapkan oleh Danandjaja (1984:4) ialah tentang perubahan yang boleh berlaku dalam sesuatu *folklore*:

Folklor ada (exist) dalam ersi-versi bahkan varian-varian yang berbeda. Hal ini diakibatkan oleh cara penyebarannya dari mulut ke mulut (lisan), biasanya bukan melalui cetakan atau rakaman...folklore dengan mudah dapat alami perubahan. Walaupun demikian perbedaannya hanya terletak pada bagian luarnya saja, sedangkan bentuk dasarnya dapat tetap bertahan.

Pandangan Danandjaja ini sangat sesuai untuk menjadi asas melihat kepada kemungkinan yang berubah dalam sesebuah persembahan Hadrah di Semenanjung Malaysia setelah puluhan tahun bertapak di sini. Pasti peralihan zaman dan pertukaran pewarisnya akan menyebabkan berlaku perubahan dalam beberapa aspek.

Analisis dan Penemuan

Pengekalan

Terdapat pelbagai keunikan dalam Hadrah secara umumnya, tetapi satu aspek yang agak ketara ialah lagu-lagu yang disampaikan dalam persembahan ini. Kumpulan-kumpulan ini secara kolektif memiliki dan menyampaikan lagu yang sama dalam persembahan mereka. Dalam wawancara yang dilakukan pada Disember 2015 dan wawancara yang paling terkini pada 26-27 Disember 2017 didapati tajuk-tajuk lagu asli Hadrah adalah sama antara kumpulan tersebut. Namun demikian, hampir 90% senikata lagu tersebut tidak difahami kerana bahasanya agak aneh. Berikut adalah lagu-lagu yang dimainkan dalam Hadrah sama ada dalam kumpulan Setia Jaya, Seri Pauh, Sri Mawar dan juga Sungai Setar.

SARAME

Sarame la e khazan

Khazan si sare-sare

Khoban le sarame, sarame

Ya Rasul Sare khoban

Lesa rome

*E sa rapa bara be a
Be a rawa
Ya Rasul sare Khode
Lesa rome*

(Sumber: Awang Kechik Bin Jusoh, Kumpulan Hadrah Sungai Setar, Selama)

DO NIA

*He do nia siya e rabana
He do nia sipar jantan
Kha dare kiya re
Hila hila ra o mi Muhammad
He pare ko jawa kha dare
Kiya re*

(sumber Bakar Bin Mohamad, Kumpulan Hadrah Seri Pauh Perlis)

TAWE TARA FASA

*Tawe tara fasa
Laeh rana la to riya
A heh paryo parih ti
Ala maku lika ya Id ya lil
Rangit waspi rana ha
Hiya mirah a he la
Sad ka ti a-la kunliha
Ya lily a lil*

(sumber catatan Rejab F.I ,1992)

AYOHE KAM PARE

*Ayohe kam pare
Pare melayang atas udara
Singgah beradu anjung, di dalam anjung
Sesat melarat tuan oooiii
Rimba la berduri
Meninggal ayahanda diri
Seorang diri*

(sumber Pak Saidin Kumpulan Hadrah Setia Jaya dan catatan Rejab F.I, 2009)

MERE KOTO

*Laa Ha Mere Koto Ra,
Haa E Yosa E Re,
Laa Ha E Raja Palimbang,
Haa E Yosa La Yosa Beja,
Haa E Yosa Mame Re,
Haa E Yosa La Pare Yosa,
Haa E Yosa Kholo Le,
Mere La Mere Koto,
Mere Koto Ra Oi Tara,
La Yosa Ere Hai,
Raja Oi Palimbang,
Hai La Yosa Brja Mama Mere,
La Yosa-Yosa Oi Kholo Le.*

(sumber Bakar Bin Mohamad, Kumpulan Hadrah Seri Pauh Perlis)

Lirik-lirik ini mempamerkan bahasa yang agak asing kepada khalayak Melayu. Menurut catatan Rejab F.I (2009) dan juga wawancara dengan Pak Saidin (wawancara 10 November 2016) dan En Bakar (wawancara 17 Disember 2016), lirik tersebut berkemungkinan berasal dari bahasa Parsi. Hal ini ada kaitan dengan cerita asal usul Hadrah yang telah dibincangkan sebelum ini yang dikatakan berasal dari Arab Parsi. Walau bagaimanapun penulis tidak mampu untuk memastikan kesahihan tersebut kerana tidak berkepakaran dalam menjejak bahasa berkenaan.

Namun demikian, sesuatu yang agak istimewa ialah walaupun lirik-lirik ini tidak difahami maksudnya oleh penggiat Hadrah itu sendiri, namun mereka tetap menghafalnya dan mengekalkan lirik tersebut dalam persembahan mereka. Lirik-lirik ini juga yang mereka terus ajarkan kepada anak-anak dan murid mereka yang mempelajari Hadrah. Penggiat ini terus menerima hakikat tersebut tanpa mempersoalkannya ataupun memperlekehkan lirik lagi sedemikian.

Berdasarkan hasil wawancara yang dilakukan, pengekaln lagu-lagu asal ini dipertahankan kerana penggiat sekarang sangat kuat berpegang dengan warisan Hadrah ini yang diterima oleh mereka sejak zaman berzaman. Mereka tidak ingin mengubahnya demi menjaga tradisi tersebut. En. Saidin dan En. Awang Kechil telah memberikan jawapan yang ringkas tetapi padat iaitu mereka kekalkannya kerana begitulah yang mereka terima sejak zaman dulu. Namun dalam wawancara terkini yang dilakukan bersama En. Bakar Bin Mohamad (wawancara 26 Disember 2017) memberikan jawapan yang lebih tegas dan menarik. Menurut beliau:

“Lagu-lagu aneh masih dikekalkan kerana ia adalah tradisi. Jika diubah ia bukanlah hadrah. Hadrah bermula cantuman dari Arab Parsi. Bermula dari bahasa yang aneh dan tidak difahami. Budaya hadrah sememangnya bermula sebegini, jadi ia haruslah dikekalkan”

En Bakar Mohamad selaku ketua Kumpulan Hadrah Seri Pauh sangat menekankan aspek tradisi dan rupa bentuk Hadrah itu sebagaimana yang asal. Beliau sangat bimbang sekiranya lagu asal itu ditinggalkan maka prinsip Hadrah itu sendiri akan hilang bersama. Menurut beliau lagu aneh itu bukan sahaja tradisi dalam hadrah tetapi juga pelengkap utama dalam persembahan tersebut.

Ketua kumpulan Sri Mawar pula menegaskan bahawa pengekalan lagu asal itu demi menjaga identiti Hadrah tersebut. En Sabu Bin Bakar (wawancara 27 Disember 2017) menyatakan:

“Lagu ini masih dikekalkan biarpun tidak difahami kerana mengikut asal usul sebenarnya bermula hadrah. Asal usul hadrah sememangnya bermula dari lagu yang tidak difahami. Ia adalah identiti hadrah”

Berdasarkan pandangan-pandangan penggiat ini didapati mereka sebenarnya sepakat dalam dua perkara berkaitan lagu-lagu asal yang aneh itu iaitu ingin menjaga bentuk asal Hadrah dan juga ingin memelihara dan menonjolkan identiti Hadrah yang sebenarnya. Perkara seperti ini sebenarnya telah disuarakan oleh beberapa sarjana tradisi lisan tempatan dan serantau. Tradisi lisan seperti Hadrah ini memiliki prinsip dan peraturan yang tersendiri dan tidak boleh diubah sembarangan oleh mana-mana generasi sekali pun. Mohd Taib Osman (1975:87) telah mencatatkan bahawa:

Tradisi lisan adalah unsur-unsur budaya yang wujud, hidup, berkembang dan diperpanjangkan menerusi jalan lisan. Unsur-unsur ini merupakan tradisi kerana masing-masing mempunyai kestabilan atau kemantapan dalam budaya dan menjadi ukuran kepada nilai, *world view* dan perlakuan dalam budaya itu.

Pandangan ini sangat berkaitan dalam isu pengekalan lagu Hadrah tersebut. Warisan Hadrah yang diperturunkan daripada beberapa generasi terdahulu sehingga kepada penggiat yang ada sekarang telah dianggap sebagai suatu bentuk budaya persembahan yang khusus. Pastinya telah termaktub segala syarat dan peraturan yang perlu dipatuhi mereka. Oleh itu jika sejak zaman berzaman lagu-lagu yang aneh itu dinyanyikan maka ia telah diterima sahaja tanpa sebarang tentangan dan prasangka. Selain itu masyarakat tradisional juga menganggap perkara-perkara yang diwarisi sejak zaman dahulu itu adalah sesuatu yang mantap, benar dan juga sebagai panduan. Oleh itu pewaris-pewaris lagu-lagu Hadrah yang asal itu pastinya menganggap ia merupakan sesuatu yang telah stabil, tepat dan juga menentukan ketulenan Hadrah melalui lagu-lagu tersebut.

Pengekalan lagu-lagu asal Hadrah ini juga boleh dikaitkan dengan corak kehidupan dan pemikiran masyarakat silam yang lebih bersifat kolektif dan semangat kebersamaan yang tinggi. Noriah Taslim (2010:6) telah memberikan pandangan beliau berkaitan corak pemikiran masyarakat tradisional. Menurut beliau ‘pemikiran mereka lebih berorientasikan tradisi leluhur yang diwarisi bersama. Dalam konteks pemikiran begini, minda manusia lebih tegar untuk menerima perubahan, tambahan lagi untuk membenarkan penyimpangan daripada model tradisi’. Dalam konteks ini, persembahan Hadrah telah diketahui dan diminati oleh masyarakat setempat sejak zaman silam sehinggalah zaman ini. Oleh itu masyarakat telah sedia mengetahui

dan menerima persembahan Hadrah itu mengikut format dan gaya yang sedia ada. Sekiranya Hadrah itu diubah suai secara drastik dan menyeluruh, berkemungkinan masyarakat akan mula menolak persembahan tersebut, dan pastinya hal-hal seperti inilah yang sangat dijaga oleh penggiat-penggiat Hadrah yang masih ada sehingga sekarang.

Perubahan

Biarpun tradisi itu dipertahankan, namun disebabkan peredaran masa dan juga kesesuaian majlis serta acara yang disertai kumpulan-kumpulan ini, maka ada penggiat Hadrah yang mula mencipta lirik dan lagu baru untuk diselitkan dalam persembahan mereka. Lagu-lagu baru sepenuhnya menggunakan bahasa Melayu. Lagu-lagu ini banyak mengisahkan tentang perpaduan, pelancongan dan lain-lain yang berkaitan dengan agenda nasional negara (lihat Rejab F.I, 2009 dan 2011). Penciptaan lagu-lagu baru ini hanya dapat ditemui pada kumpulan-kumpulan daripada Perlis sahaja. Kumpulan Hadrah Sungai Setar didapati masih mengekalkan dan hanya mempersembahkan lagu asal sahaja tanpa perubahan. Berikut adalah beberapa contoh lagu moden yang dicipta oleh kumpulan Hadrah di Perlis.

PERPADUAN

Marilah kita wujudkan perpaduan
Kampung dan kota sama sehaluan
Bulatkan tekad satu perjuangan
Baru-lah kita mencapai kemenangan

Tolong menolong dan juga bekerjasama
Tidak dikira bangsa dan agama
Susah senang sama di rasa
Negara aman hidup bahagia

Negara ini negara kita
Sama berbakti sama berjasa
Rajin bekerja setiap masa
Hidup-lah kita baru selesa

Melayu Cina dan juga India
Kita guna-kan satu bahasa
Taat setia kepada negara
Malaysia terkenal seluruh dunia

(Sumber: En Bakar Mohamad, Seri Pauh Perlis)

BAHAYA DADAH

Ayohee laa yang tuan
Ayohee laa tuan
Yang bijak laksana
Laa ela tuan
Hai hindari-lah dadah
Hindari-lah dadah
Hai musuh durjana

Ha E sebab la yang dadah
Disebabkan dadah
Hiduplah sengsara
Laa Ela Tuan

Ha E anak yang pengasih
Anak yang pengasih
Hai jadi-lah durhaka
Ayohe-lah tuan
Yang bijak laksana
Hindari-lah Dadah
Hai musuh durjana

(Sumber: En Bakar Mohamad, Seri Pauh Perlis)

Kumpulan Hadrah Seri Pauh Perlis juga menunjukkan kreativiti mereka apabila mencipta lagu tentang negeri Perlis sendiri. Lirikinya tentang tempat-tempat pelancongan di Perlis dan juga makanan-makanan terkenal di sana. Menurut En Bakar, tujuannya adalah untuk promosikan Perlis kepada penonton melalui persembahan Hadrah.

PERLIS INDAH PERMAI

Mai pakat mai amboi
Mai ramai-ramai
Ke negeri Perlis
Yang indah lagi permai

Kalau nak beli belah amboi
Pi ke Padang Besar
Kalau rasa lapar
Singgah makan nasi kandar

Pi Gua Kelam amboi
Ikut jalan kaki bukit,

Naik sampai wang kelian
Ramai-ramai mendaki bukit

Kalau ke Bukit Air amboi
Kita singgah Taman Ular
Kalau rasa letih
Makan Laksa Kuala Perlis...

(Sumber: En Bakar Mohamad, Seri Pauh Perlis)

Kumpulan Hadrah Sri Mawar juga menampilkan kelainan dalam lagu-lagu baru mereka. Kumpulan ini mencipta lagu yang sesuai dengan majlis perkahwinan dan juga majlis keramaian yang lain. Misalnya lagu “Assalamualaikum” dinyanyikan untuk menyambut dan mengalu-alukan kedatangan tetamu di sesuatu majlis. Lagu “Selamat Datang Pengantin” pula memang khusus dinyanyikan oleh kumpulan ini dalam majlis perkahwinan. Kebiasaannya dinyanyikan ketika persandingan sedang berlangsung. Petikan lagu adalah seperti berikut:

ASSALAMUALAIKUM

Assalamualaikum
Selamat sejahtera
Hadrah Seri Mawar
Nak bermula

Tabik la encik
Tuan semua
Tabik la berdengar
Kesenian lama

Tabik la encik
Kalau lah ada
Silap dan salah
Mintak la ampun serta la maaf...

(Sumber: En Sabu Bin Bakar, Kumpulan Hadrah Sri Mawar)

SELAMAT DATANG PENGANTIN

Selamat datang
Kami la ucapkan
Kepada pengantin
Yang cantik rupawan (2x)
Sambut la pengantin

Yang baik la budi
Sudi melawat majlis la kami (2x)

(Sumber: En Sabu Bin Bakar, Kumpulan Hadrah Sri Mawar)

Pak Saidin daripada Kumpulan Setia Jaya pula menunjukkan daya kreatifnya mencipta lagu yang berkaitan dengan semangat setia kawan dan juga membimbing menuju kejayaan hidup. Lagu ini agak menarik kerana mengandungi aspek perpaduan, ekonomi dan teknologi yang dimasukkan sebagai simbol kemajuan diri dan negara. Malah pencipta lagu juga memperingatkan bahawa di sebalik mengejar kejayaan jangan sesekali meminggirkan kesenian dan budaya tradisi. Petikan lagu seperti berikut:

WAHAI KAWAN

Wahai kawan handai dan taulan
Marilah kita hidupkan kesenian
Di samping teknologi menuju haluan
Untuk kedaulatan dan kemajuan

Rukun Negara dasar utama
Lima prinsip terkandung di dalamnya
Marilah kita amalkan bersama
Semoga bahagian rakyat jelata

Perpaduan rakyat azam bersama
Tidak kira bangsa dan agama
Masyarakat adil di mana-mana
Kemakmuran Negara milik bersama

Pembangunan Negara sedang dikembangkan
Agar ekonomi dapat disamakan
Tumpukan masa teguhkan keazaman
Supaya terhindar dari kemiskinan

(Sumber: Pak Saidin, Kumpulan Hadrah Setia Jaya Perlis)

Berdasarkan contoh-contoh di atas, didapati kumpulan-kumpulan ini juga telah mempamerkan kreativiti masing-masing dalam membawakan lagu-lagu baru dalam Hadrah. Berbeza daripada lagu asal, lagu baru ini lebih mudah difahami dan sarat dengan mesej serta pengajaran-pengajaran berkaitan kehidupan harian manusia. Persoalan yang timbul ialah apakah faktor-faktor yang menyebabkan penggiat-penggiat Hadrah yang begitu kuat mengekalkan lagu asal Hadrah telah mengemukakan pula lagu-lagu baru ciptaan sendiri dalam masa yang hampir sama? Adakah ini sebagai suatu petanda bahawa lagu asal itu sudah tiada peminatnya dan berkemungkinan akan lenyap sedikit demi sedikit?

Sarjana tempatan agak kurang membincangkan isu perubahan dan pembaharuan dalam *folklore* atau tradisi lisan ini secara khusus, namun seorang tokoh pengkaji *folklore* terkenal Barat iaitu Dundes pernah membayangkan akan berlakunya perubahan bentuk, corak dan kaedah penyampaian *folklore* di zaman moden ini (Trevors, 2009). Menurut beliau, bentuk dan ciri asas sesuatu persembahan atau cerita lisan itu tidak berubah tetapi akan ada penambahan atau pengubahsuaian beberapa elemen dalam persembahan atau cerita tersebut sahaja. Sekiranya berlaku, pasti ia dikaitkan dengan perubahan zaman ataupun kehendak semasa khalayak di zaman moden ini.

Namun, dalam Hadrah ini agak berbeza. Faktor pertama yang dikaitkan dengan kemasukan lagu baru dalam Hadrah ini ialah keinginan penggiat Hadrah untuk menyampaikan pengajaran dengan lebih jelas, nyata dan mudah difahami oleh khalayak. Jika menggunakan lagu-lagu asal yang aneh itu agak sukar kerana lirik-lirik yang tidak difahami. Walaupun lagu itu menarik dan merdu dinyanyikan, namun untuk tujuan mendidik dan mengajar agak mustahil dilakukan. En Bakar Mohamad (wawancara 26 Disember 2017) telah menyatakan dengan jelas faktor mereka memasukkan lagu baru tersebut:

“Kami memegang satu prinsip iaitu bermain hadrah bukan sahaja untuk menghibur, namun untuk memberi pengajaran. Tambahan lagi, sekarang banyak gejala sosial yang berlaku. Contoh : “Lagu Bahaya Dadah”. Penonton akan menghayati lirik dan jadikan sebagai pengajaran. Pernah ada seorang penonton yang menangis ketika mendengar lagu yang dinyanyikan oleh kumpulan hadrah ini, kerana menghayati lirik lagu, dan mulai timbul rasa keinsafan. Membudayakan sambil memberi pengajaran”

Pandangan ini ada kebenarannya kerana apabila diteliti setiap lagu baru yang dikemukakan oleh kumpulan-kumpulan tersebut memang ternampak jelas mesej-mesej pengajaran yang ingin mereka sampaikan. Mesej mengajak kepada perpaduan kaum, berusaha gigih membaiki taraf hidup, keinginan hidup dalam rukun damai berteraskan prinsip Rukun Negara dan sebagainya dapat difahami dengan jelas melalui lagu-lagu tersebut. Makna dalam liriknya lebih langsung, tiada unsur simbolik yang rumit dan juga ringkas akan memudahkan khalayak pendengar memahaminya.

Faktor kedua yang mendorong kepada perubahan ini ialah disebabkan permintaan masyarakat ataupun penganjur sesuatu acara. Pak Saidin (wawancara 10 November 2016) mengatakan bahawa ada sebilangan penganjur atau penaja persembahan mereka telah meminta supaya mereka nyanyikan lagu-lagu yang mempunyai tema tertentu dan berkaitan dengan penganjuran acara tersebut. Misalnya lagu pengantin, lagu-lagu yang bertemakan kasih sayang dan juga lagu-lagu yang berkaitan dengan perpaduan sesama kaum dan sebagainya. Rejab F.I (2011:73) turut mengakui keperluan-keperluan ini, malah kumpulan Hadrah juga menyampaikan lagu yang bertajuk “Ampuan Tuanku” iaitu lagu khas yang dimainkan apabila mengadakan persembahan dalam majlis-majlis diraja. Oleh kerana itu kumpulan-kumpulan Hadrah ini terpaksa menyediakan dan mencipta lagu-lagu sedemikian.

Secara tidak langsung, dua faktor ini telah mewajarkan berlakunya sedikit perubahan dalam lagu-lagu Hadrah di Perlis. Walau bagaimanapun, terdapat penggiat Hadrah yang terus mengatakan bahawa mereka akan tetap kekalkan lagu-lagu asal yang aneh tersebut dalam setiap

persembahan mereka walaupun ada lagu baru. Peringkat pertama persembahan mereka akan nyanyikan terlebih dahulu lagu asal dan selepas itu barulah mereka nyanyikan lagu-lagu baru, seterusnya persembahan akan diakhiri dengan lagu asal semula. Dengan demikian lagu asal tak akan hilang sama sekali dan tradisi Hadrah akan terus kekal. En Bakar Mohamad (wawancara 26 Disember 2017) mengatakan:

“Bagi orang yang sememangnya ketahui hadrah, ia takkan hilang kerana itu adalah budaya hadrah. Jabatan Kebudayaan juga tidak benarkan untuk kumpulan-kumpulan hadrah tinggalkan lagu tradisi hadrah, biarpun tidak difahami kerana itulah kesenian hadrah yang sebenarnya”

Sungguhpun demikian, terdapat juga kumpulan Hadrah yang bimbang dengan kemunculan dan penciptaan lagu-lagu baru ini. En Sabu Bin Bakar dari kumpulan Sri Mawar khuatir lagu-lagu asal ini akan hilang dalam beberapa tahun akan datang. Hal ini disebabkan lagu-lagu baru ini lebih mudah dinyanyikan dan dicipta dengan banyak. Oleh itu kemungkinan generasi pelapis Hadrah yang akan datang lebih selesa dengan lagu-lagu sedemikian, maka lama kelamaan mereka akan tinggalkan terus lagu-lagu asal yang unik tersebut. Jika hal tersebut benar-benar berlaku maka tradisi dan identiti Hadrah akan terancam.

Kesimpulan

Secara umumnya aspek pengekaln tradisi dan perubahan dalam sesuatu persembahan tradisi merupakan satu isu yang sangat penting dan menarik untuk dibahaskan dengan terperinci. Isu ini telah mencetuskan dilema yang mendalam terhadap penggiat dan juga pencinta tradisi persembahan Hadrah tersebut secara khususnya. Dalam konteks persembahan tradisi lisan seperti Hadrah tentunya keinginan untuk mengekalkan bentuk dan ciri persembahannya sebagaimana yang asal sangat tinggi. Penggiat akan cuba memastikan persembahan yang mereka bawa hari ini adalah sama seperti mana yang diperturunkan oleh generasi mereka terdahulu. Namun demikian, akibat peredaran zaman dan tuntutan minat masyarakat moden hari ini menyebabkan persembahan sedemikian terpaksa juga diubahsuai dengan lagu-lagu yang lebih ‘mesra’ dengan khalayak moden dan penganjur. Antara saranan yang boleh diberikan ialah penggiat Hadrah ini sangat perlu untuk terus kekalkan lagu-lagu asal tersebut dalam setiap persembahan mereka walaupun disulam dengan lagu-lagu moden. Lagu-lagu yang aneh itu pasti masih ada peminatnya dan juga menjadi suatu keunikan kepada khalayak-khalayak luar yang pertama kali menontonnya. Saranan kedua ialah generasi pelapis Hadrah mesti mempelajari lagu-lagu asal Hadrah tersebut sebagai syarat utama untuk mewarisi persembahan sedemikian. Golongan ini adalah satu-satunya penentu kepada pengekaln tradisi di masa depan. Akhir sekali, sesuatu yang perlu disedari ialah dengan lagu-lagu asal itulah akan menjadikan Hadrah ini berbeza dan unik berbanding persembahan lain seperti Dikir Barat, Rodat, Berendoi dan sebagainya.

Rujukan

- Agus Iswanto. 2015. Fungsi seni hadrah pada masyarakat Lampung. *Jurnal Bimas Islam*. 8:2, 321-350
- Awang Kechik Jusoh. 2015. Aksi 'Melayah' dalam Persembahan dan Lagu-lagu Kumpulan Hadrah Sungai Setar (Temubual, 6 Disember)
- Bakar Mohamad. 2017. Asal usul Kumpulan Hadrah Seri Pauh dan Perubahan Lagu Moden dalam Hadrah (Temubual, 26 Disember)
- Danandjaja, James. 1984. *Foklor Indonesia: Ilmu gosip, dongeng dan lain-lain*. Jakarta: Grafitipers
- Dundes, Alan. 1965. *The study of folklore*. Berkeley: University of California Press.
- <http://BERNAMA.com> "Kerajaan Perlis Berhasrat Jadikan Festival Kebudayaan dan Kesenian Acara Tahunan" dalam portal Life Style & Youth BERNAMA. Capaian pada 22 Feb 2016.
- <http://www.mykedah2.com> "Kebudayaan Hadrah" dalam capaian 11/12/2015
- Lailan Machfrida Mohd Nurdin Lubis. 1996. Kajian perbandingan kesenian Hadrah di Sumatera Timur dan Semenanjung Malaysia. *Tesis Sarjana*. Universiti Malaya Kuala Lumpur.
- Mahmud Hashim @ Pak Saidin. 2016. Sejarah Hadrah Kumpulan Setia Jaya dan Koleksi Lagu-lagu Hadrah (Temubual, 10 November)
- Mohamed Ghouse Nasruddin. 2009. *Traditional Malay theatre*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd Taib Osman. 1975. *Tradisi lisan di Malaysia*. Kuala Lumpur: Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan Malaysia.
- Mohd Taib Osman. 1984. *Bunga rampai aspects of Malay culture*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd. Khalid Taib. 1991. Legenda-legenda nama tempat dan orang terkenal di Semenanjung Malaysia dalam Mohd Taib Osman (pngr.) *Pengkajian sastera rakyat bercorak cerita*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad Zaid Daud & Mohammad Shahrul Nizam Abd Wahid. 2019. Persembahan hadrah di Sarawak: Pendekatan etnografi komunikasi. *Journal Sains Humanika*. 11:2, 47-55
- Noriah Taslim. 2010. *Lisan dan tulisan: Teks dan budaya*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rejab F.I. 2009. *Koleksi kesenian tradisional negeri Perlis*. Kuala Lumpur: Brainwave Communications.
- Rejab F.I. 2011. *Tokoh budaya negeri Perlis 1*. Kuala Lumpur: Jabatan Kebudayaan dan Kesenian Negara.
- Sabu Bakar. 2017. Sejarah Kumpulan Hadrah Sri Mawar dan Pengekalan Lagu-lagu Asal Hadrah (Temubual, 27 Disember)
- Trevor J. Blank. 2009. *Folklore and the internet*. Utah: Utah State University Press.